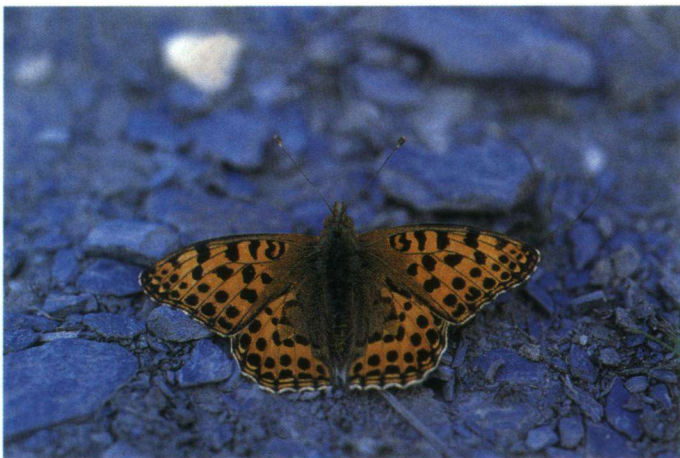

Parels voor de Vlaamse duinen?

Tekst: Dirk Maes, Dries Bonte & Johan Broidioi

Al sinds lang oefenen de duinen een bijzondere aantrekkingskracht uit op vlinderaars. De duinen herbergen inderdaad meerdere bijzondere soorten, die elders in Vlaanderen ontbreken of duidelijk minder talrijk zijn. Maar, ook de kuststrook deelt in de algemene achteruitgang en enkele van de typische duinsoorten zijn duidelijk achteruitgegaan of reeds uitgestorven, terwijl anderen dan weer sterk toegenomen zijn. In deze bijdrage gaan we op zoek naar de oorzaken van de verschuivingen in de dagvlinderfauna in de Vlaamse duinen.

Kleine parelmoervlinder.
FOTO: HENKJAN KIEVIT

Duinvlinders In de Vlaamse duinen werden tot op heden 38 soorten dagvlinders waargenomen waarvan 29 standvlinders, vier trekvlinders en vijf zwervers (Tabel 1). Ten opzichte van de periode vóór 1991 zijn vier soorten dagvlinders uit de Vlaamse duinen verdwenen (de grote parelmoervlinder, het bretons spikkeldikkopje, het heideblauwtje

Tabel 1. Waargenomen dagvlinders in de Vlaamse duinen. De soorten in het vet beschouwen we als doelsoorten voor de Vlaamse duinen. † = Uitgestorven in de duinen met vermelding van het jaartal waarin de laatste waarneming gebeurde. MUB = Met uitsterven bedreigd; K = Kwetsbaar.

Standvlinders

Soorten van open duingraslanden
argusvlinder
bretons spikkeldikkopje†1952
bruin blauwtje^K
duinparelmoervlinder†1977
grote parelmoervlinder†1936
heideblauwtje†1962

heivlinder^K
hooibeestje
icarusblauwtje
kleine parelmoervlinder^{MUB}
kleine vuurvlinder

Soorten van droge ruigten

bruin zandoogje
dagpauwoog
geelsprietdikkopje
groot dikkopje
groot koolwitje
klein geaderd witje
klein koolwitje
kleine vos
koevinkje
koninginnepage
landkaartje
oranje zandoogje
zwartsprietdikkopje

Soorten van bossen en struwelen
bont zandoogje
boomblauwtje
citroenvlinder
gehakelde aurelia
oranjetipje

Trekvlinders

atalanta
distelvlinder
gele luzernevlinder
oranje luzernevlinder

Zwervers

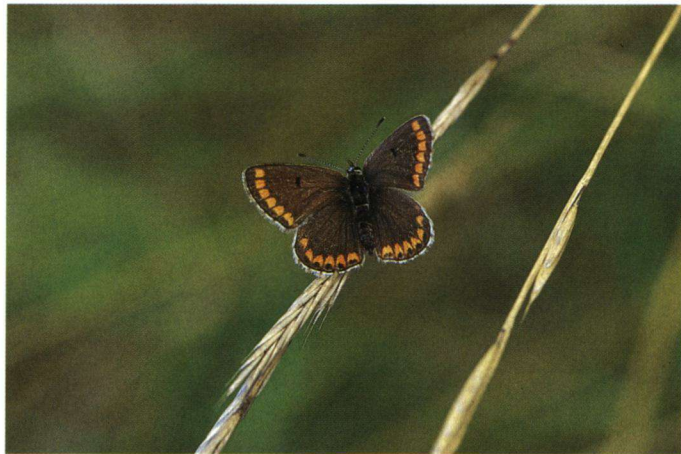
boswitje
dambordje
groot geaderd witje
grote vos
rouwmantel

en de duinparelmoervlinder), zes soorten zijn achteruitgegaan, zeven soorten zijn min of meer stabiel gebleven, elf soorten zijn vooruitgegaan en één soort is recent verschenen (het oranjetipje).

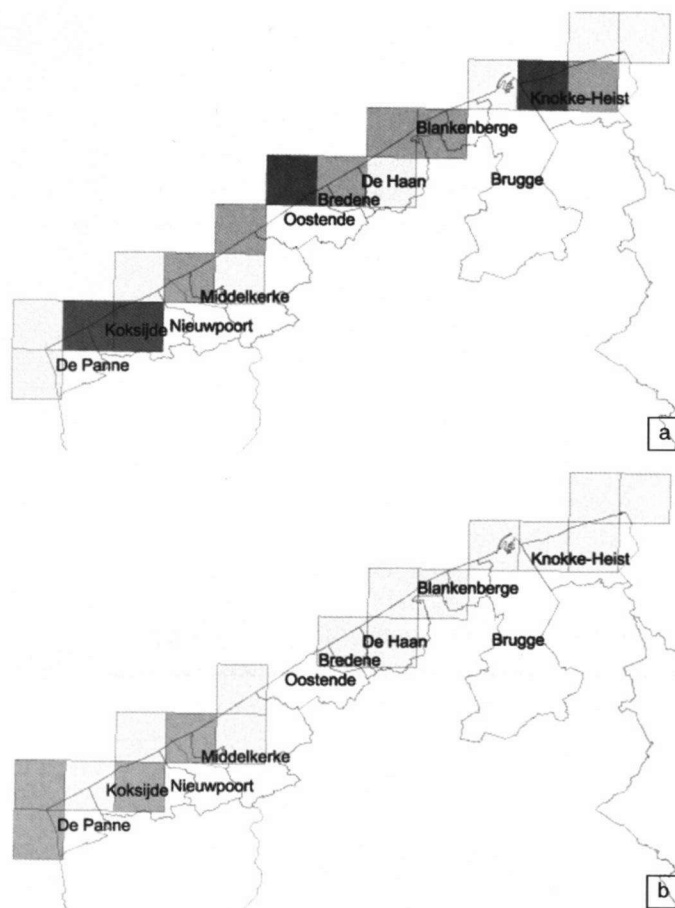
Van alle dagvlinders die tot nu toe in de duinen waargenomen werden, zijn er zes relatief talrijker vertegenwoordigd

in de duinen dan in de rest van Vlaanderen: het bretons spikkeldikkopje, het bruin blauwtje, de grote parelmoervlinder, de duinparelmoervlinder, de kleine parelmoervlinder en de heivlinder. Op het bretons spikkeldikkopje na, kunnen we deze soorten dan ook als doelsoort voor de Vlaamse duinen beschouwen. Het bretons spikkeldikkopje bereikte in de Vlaamse duinen de uiterste noordrand van zijn verspreidingsareaal en het is dan ook niet opportuun om hervestiging van deze soort na te streven. Van de vijf doelsoorten zijn er inmiddels twee uitgestorven en de drie overblijvende staan op de Rode Lijst van Vlaanderen (Maes & Van Dyck, 1999): de kleine parelmoervlinder is met uitsterven bedreigd en het bruin blauwtje en de heivlinder zijn kwetsbaar.

Beter of slechter in de duinen? In vergelijking met andere regio's in Vlaanderen zijn de duinen relatief soortenarm: slechts 25 van alle momenteel aanwezige standvlinders in Vlaanderen komen ook in de duinen voor. Enkel de Polders zijn met 24 soorten standvlinders nog soortenarmer. In de duinen zijn relatief minder soorten uitgestorven dan in de rest van Vlaanderen en zijn meer soorten stabiel gebleven of zelfs vooruitgegaan (althans op atlasblokniveau).

Bruin Blauwtje.
FOTO: FRITS VAN DAALEN

Figuur 1. Aantal Rode-Lijstsoorten per atlasblok (UTM 5x5 km) in de Vlaamse duinen vóór (a) en na 1991 (b). Geel = 1-2 soorten, Oranje = 3-4 soorten, Rood = 5 of meer soorten.

veau). Enkele soorten dagvlinders zijn dan weer veel sterker toegenomen in de duinen dan in de rest van Vlaanderen: het oranjepipje, de citroenvlinder, het landkaartje en het bont zandoogje (alle soorten die gebonden zijn aan bossen en/of struwelen). Twee typische duinsoorten, de heivlinder en de kleine parelmoervlinder, gaan iets minder sterk achteruit in de duinen dan in de rest van Vlaanderen. Andere soorten zijn achteruitgegaan in de duinen terwijl ze

Duingrasland ten zuiden van Oostende
FOTO: DE VLINDERSTICHTING

voortuitgaan in de rest van Vlaanderen (het groot dikkopje, de koninginnepage en het boomblauwtje), maar een verklaring hiervoor is niet dadelijk te geven; van de laatste twee soorten zijn in de duinen vermoedelijk hoofdzakelijk zwervers uit de nabijgelegen tuinen waargenomen. Voor de overblijvende soorten wijkt de trend in de duinen niet beduidend af van die in de rest van Vlaanderen.

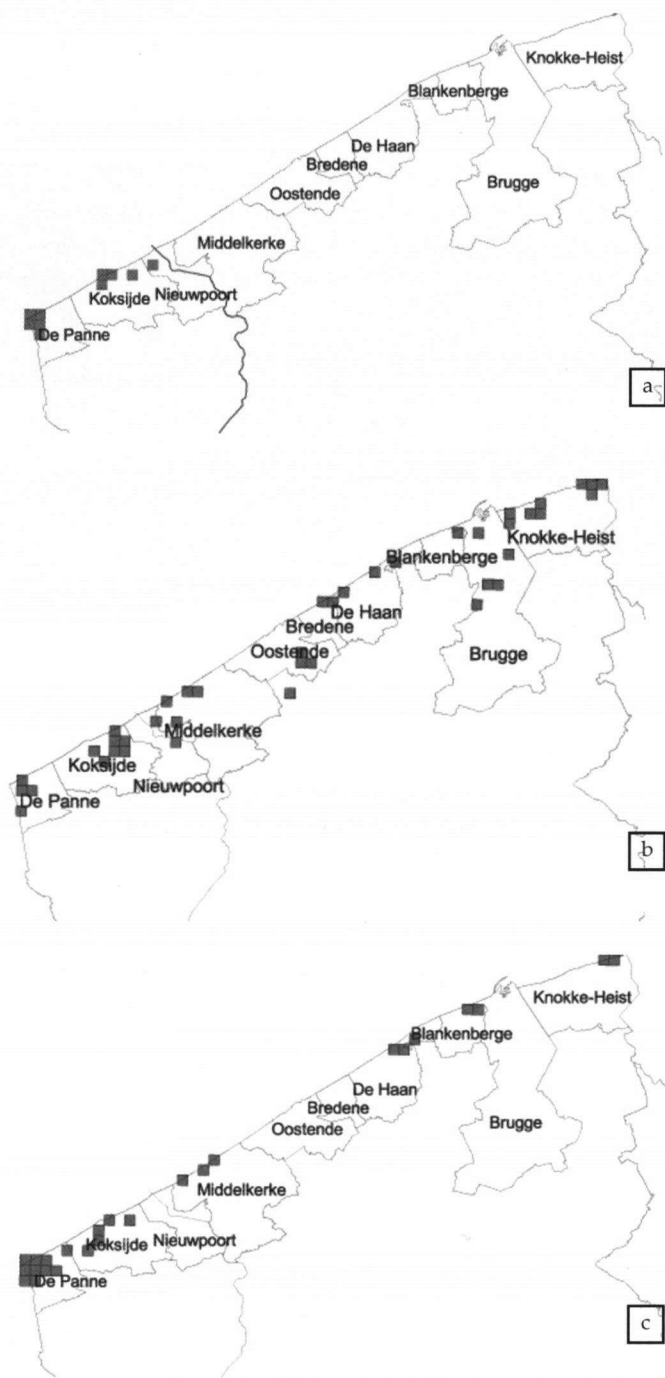

Soortenrijkdom Vóór 1991 herbergden de meeste atlasblokken langsheen zowat de hele kustlijn minstens drie Rode-Lijstsoorten (Figuur 1a). In de omgeving van De Panne, Oostduinkerke, Oostende en Knokke-Heist kwamen zelfs vijf of meer Rode-Lijstsoorten samen voor. Momenteel vinden we enkel nog tussen de Franse grens en de IJzermonding atlasblokken met drie Rode-Lijstsoorten (het bruin blauwtje, de kleine parelmoervlinder en de heivlinder), terwijl ten oosten van de IJzermonding enkel het bruin blauwtje en de heivlinder nog samen voorkomen (Figuur 1b). In de duinen tussen Raversijde en Bredene komt momenteel zelfs geen enkele Rode-Lijstsoort meer voor.

Vlaanderen-Nederland In vergelijking met Nederland, waar 41 soorten dagvlinders in de duinen voorkomen (Veling & van Swaay, 1994), moeten de Vlaamse duinen het met duidelijk minder soorten stellen. Vooral in de noordelijke helft van de Nederlandse duinen en op de Waddeneilanden komen veel meer soorten voor. De aardbeivlinder, de kommavlinder, de bruine vuurvlinder, de eikepage, de bruine eikepage, het heideblauwtje, de zilveren maan, de duinparelmoervlinder, de grote parelmoervlinder en de grote ijsvogelvlinder zijn soorten die in Nederland in de noordelijke helft van de duingordel te vinden zijn (Tax, 1989), maar in de Vlaamse duinen ontbreken. De meeste

van deze soorten zijn gebonden aan heischrale graslanden en goed ontwikkelde (oude) loofbossen die in de kalkrijke Vlaamse duinen niet voorkomen. Ook zijn veel Nederlandse duingebieden veel groter (2.000-8.000 ha) en worden ze al langer begraasd (zowel door vee als door natuurlijke grazers zoals ree en konijn) waardoor nog voldaan wordt aan de specifieke ruimtebeslag-eisen van o.a. de grote parelmoervlinder en de duinparelmoervlinder.

Duinhabitats Als we de habitatvoorkeur van de dagvlinders in de duinen bekijken, blijkt dat een groot deel van de soorten typisch is voor droge, open duingraslanden (38%) en droge ruigten (45%) en dat slechts enkele soorten typisch zijn voor bossen en struwelen (17%). Bekijken we echter de veranderingen in verspreiding ten opzichte van vroeger, dan valt op dat er duidelijke verschillen zijn per habitattypen: soorten van open duingrasland zijn veel sterker achteruitgegaan dan soorten van droge ruigten en soorten van bossen en struwelen (waar zelfs een toename zichtbaar is). De vijf doelsoorten voor de duinen in Vlaanderen zijn alle typisch voor open duingraslanden (het bruin blauwtje, de grote parelmoervlinder, de duinparelmoervlinder, de kleine parelmoervlinder) en/of helmvegetaties (de heivlinder). Vooral voor de parelmoervlinders is een voldoende nectar-aanbod van groot belang. In een continu duinlandschap zijn

Figuur 2. Kilometerhokken met populaties van de kleine parelmoervlinder (a), het bruin blauwtje (b) en van de heivlinder (c) in de Vlaamse duinen.

deze soorten vrij goed in staat zich te verplaatsen en pendelen ze vaak tussen waardplanten en nectarbronnen (Veling, 1995). Van de drie parelmoervlinders, beantwoorden de Vlaamse duinen momenteel enkel aan de leefruimte-eisen van de kleine parelmoervlinder, namelijk een (open) parklandschap met stuif- en mosduinvlekken. De grote parelmoervlinder en de duinparelmoervlinder hebben behoefte aan grotere mozaïeken van kort en ruig grasland, met een hoge dichtheid aan duinviooltjes. Ook voor de kleine parelmoervlinder is dit het optimale biotoop, maar mogelijkerwijze stelt deze soort minder hoge eisen aan de dichtheid van de waardplanten.

Als we de verspreiding van de drie nog aanwezige Rode Lijstsoorten op kilometerhok bekijken, zien we dat de kleine parelmoervlinder (Figuur 2a) momenteel enkel ten westen van de IJzer populaties heeft. Het bruin blauwtje (Figuur 2b) en de heivlinder (Figuur 2c) hebben een gelijkaardige verspreiding die zich over grotere delen van de duinen uitstrekt met vooral populaties aan de Westkust en voorts nog enkele populaties in de omgeving van Bredene, De Haan, Wenduine en in de omgeving van het Zwin. Van het bruin blauwtje komen eveneens enkele populaties voor op de industrieterreinen van de Zeebrugse achterhaven en in de achterliggende polders (Figuur 2b).

Oorzaken achteruitgang De voornaamste oorzaak van de achteruitgang van de typische duinsoorten is zonder twijfel het verdwijnen van geschikte leefgebieden door bebouwing voor toerisme (appartementen, campings, bungalowparken, ...); in de resterende gebieden werd bovendien de begrazing stopgezet waardoor de open duingraslanden overgroeid raakten met duindoornstruwelen. De stopzetting van de veebegrazing, tesamen met een sterke terugval van de konijnenpopulaties door myxomatose in de jaren 1960 had eveneens tot gevolg dat de in oorsprong grazige duinlandschappen sterk verviltten waardoor de belangrijke variatie korte graslanden met verspreide ruigten verdween. Heel wat typische soorten van korte grazige

vegetaties verdwenen hierdoor of gingen sterk achteruit. Deze trend is ook bij de hogere planten duidelijk merkbaar (Van Landuyt & Provoost in voorbereiding).

Herkolonisatie blijft mogelijk Dat het verdwijnen van soorten uit de duinen niet onomkeerbaar is, bewijst de spontane 'terugkeer' van de kleine parelmoervlinder, aanvankelijk in het reservaat 'de Westhoek' (De Panne), later in de rest van de Westkust (Bonte, 1997a,b). De kans dat deze soort over het hoofd gezien werd tijdens inventarisaties bestaat, maar aangezien de duinen altijd al vrij goed geïnventariseerd werden, is de kans groter dat het hier effectief om een herkolonisatie (vermoedelijk vanuit Noord-Frankrijk) en/of sterke toename van de aantallen in een over het hoofd geziene, kleine restpopulatie van de Westhoek gaat. De duinparelmoervlinder is een soort die in heel wat Noordwest-Europese landen sterk achteruitgegaan is en momenteel beperkt is tot enkele kalkgraslanden in het zuiden van België; ook in Nederland is deze soort reeds lang verdwenen uit de zuidelijke helft van de Nederlandse duinengordel (de laatste populatie is daar in 1958 verdwenen, maar in 1992, 1993 en 1994 werden er opnieuw zwervende exemplaren waargenomen - mondelinge mededeling Chris van Swaay).

De grote parelmoervlinder is in principe eveneens mobiel genoeg om op eigen kracht gebieden aan de Vlaamse kust te herkoloniseren. Twee waarnemingen van zwervers (in 'de Fontejntjes' in Blankenberge in 1992 en in 'de Doornpanne' in Oostduinkerke in 1993) tonen inderdaad aan dat de Vlaamse kust voor deze soort bereikbaar is. Om de vestiging van permanente populaties mogelijk te maken is het echter noodzakelijk dat in de grotere duincomplexen gestreefd wordt naar voldoende grote oppervlakten extensief begraasde graslanden, waardoor de nodige mozaïekstructuren tussen korte en ruige graslanden ontstaan. Ook in Nederland is de grote parelmoervlinder overigens uit vrijwel alle vastelandduinen verdwenen.

Heilvlinder.

FOTO: FRITS VAN DAALEN

Door de grote toeristische druk op de duinen, blijven er aan de Vlaamse kust nog maar een paar gebieden over met meerdere Rode-Lijstsoorten en die gebieden moeten we dan ook koesteren en vakkundig beheren; de parels onder de vlinders zijn we op de meeste plaatsen echter jammer genoeg kwijt ...

Literatuur

- Bonte, D., (1997a). De Kleine parelmoervlinder in Vlaanderen. *Vlinders* 12, 23-24.
- Bonte, D., (1997b). Het voorkomen van *Hyles euphorbia*, *Aricia agestis*, *Hipparchia semele* en *Issoria lathonia* in het duingebied van de Vlaamse Westkust in 1996 (Lepidoptera). *Phegea* 25, 1-5.
- Maes, D., Van Dyck, H., (1999). Dagvlinders in Vlaanderen - Ecologie, verspreiding en behoud. Stichting Leefmilieu i.s.m. Instituut voor Natuurbehoud en Vlaamse Vlinderwerkgroep, Antwerpen/Brussel.
- Tax, M., (1989). Atlas van de Nederlandse dagvlinders. Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland/De Vlinderstichting, 's Graveland/Wageningen.
- Van Landuyt, W. & Provoost, S. (in voorbereiding). Van zeeraket tot duinroosje, flora van de maritieme duinstreek.. In: Provoost S. (red.) Een soort kustboek. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.
- Veling, K., (1995). Vlinders in het Nederlandse landschap, 1987-1992. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Veling, K., van Swaay, C.A.M., (1994). De duinen, nog steeds een vlinderparadijs. *Vlinders* 9, 6-9.